

Pleidooi voor de erkenning van een nieuw, niet-verzuild verenigingsleven

Bart Caron

Ik zal het eerlijk bekennen: ik ben een stevige tegenstander van de verzuiling. Omdat door de verzuiling mensen die niet vanuit een welbepaalde cocon ontbolsterden moeizaam of geen kans kregen om te bloeien. Talent, inzet, werkkraft, het was in ons landje minder belangrijk dan je herkomst. De scholen, ziekenhuizen, sociaal-culturele verenigingen tot en met de klassieke politieke partijen rekruteerden hun dienaren uit de eigen zuil. Wie zich daar niet in wilde inpassen, kwam niet echt aan de bak.

Dit is uiteraard een beeld dat ik uit de vorige eeuw erfde. Het is slechts gedeeltelijk geldig, vooral omdat de kiezer zich middels de democratie langzaam afkeerde van de traditionele zuilen, en hun bovenbouw, hun timpaan, de traditionele politieke partijen. Op dit anachronisme kom ik nog terug.

Met evenveel stelligheid heeft de geschiedenis geconcludeerd dat precies diezelfde verzuilde organisaties, vooral deze waarin vrijwilligers een belangrijke rol speelden, uitermate belangrijke emanciperende effecten hebben gehad op de welvaart van de betrokkenen, het onderwijsniveau en het algemeen welbehagen van die groepen in de samenleving die het in diezelfde vorige eeuw niet onder de markt hadden. Belangrijk was de participatie van mensen uit die (doel)groepen. Het resultaat mag er zijn: de lagere klassen uit de lange twintigste eeuw zijn naar het einde van die eeuw 'opgeklommen' en zijn middenklassers geworden. Arbeiders, landbouwers, ... mannen én vrouwen. Niemand durft in twijfel trekken dat hun emancipatie versterkt werd door de 'samen-ontwikkeling' onder gelijken. Hetzelfde kan je zeggen over de bescherming die de verzuilde cocon bood aan de zwakkeren uit deze groepen. Mensen hadden andere mensen om op terug te vallen als ze het moeilijk hadden. Toen was een woord als solidariteit nog niet versleten.

Sinds de jaren '60, niet toevallig de meest welvarende periode uit onze geschiedenis, werden nieuwe groepen gevormd rond nieuwe thema's. Ze hadden als gemeenschappelijk kenmerk dat ze vooral kritisch waren over de al te materialistische benadering van het 'goede' leven, voor de ouderwetse heersende moraal van toen – streng katholiek, doch niet meer aangepast aan de postmoderne samenleving – en voor de afgesleten genderrollen. Die thema's werden vreemd genoeg veel minder opgepikt door de verzuilde verenigingen, enkele niet te na gesproken. Alsof ze vreesden dat het verworven materieel en intellectueel niveau er schade onder zou kunnen lijden. Dierenrechten, seksualiteit, euthanasie, milieubescherming, integratie van nieuwkomers, het zijn slechts de bekendste voorbeelden van deze brede beweging. Ik noem ze verder in dit stuk 'nieuwe thema's'.

Kenmerkend voor de 'oude verenigingen' is hun brede palet. Sociaal-culturele verenigingen werkten multithematisch, rond de totale mens in zijn context, en vormden die personen en gezinnen: ze boden onderwijs, gezondheidszorg, vochten voor de belangen van de werknemers ...

Ik moet nog even kwijt dat het voor de 'oude verenigingen' (de term die ik verder gebruik om de traditionele verzuilde verenigingen en organisaties aan te duiden) kenmerkend is dat ze een breed palet hadden. Vooral de sociaal-culturele verenigingen werkten multithematisch, rond de totale mens in zijn context. Ze vormden die personen en gezinnen. De verzuilde scholen boden onderwijs, de ziekenhuizen en mutualiteiten gezondheidszorg, de vakbonden vochten voor de belangen van de werknemers ...

Verzuiling: omknelling

En ja, het onvermijdelijke geschiedde. De geëmancipeerde burgers voelden de cocon waarin ze thuis waren als een beklemmend slakkenhuis dat hun vrijheid inperkte. Luc Huyse had het over levensbeschouwelijke apartheid, wederzijdse onverdraagzaamheid, verzuiling als maatschappelijke dwang¹. Maar in de jaren zestig en zeventig veranderde de samenleving grondig.

'Ontkerstening en de algemene vervaging van levensbeschouwelijke credo's beschadigden het morele draagvlak waarop de verzuiling rustte. Bovendien sloegen andere ontwikkelingen diepe gaten in de muren tussen de zuilen. De verdere ontsluiting van het platteland, de grotere mobiliteit en de televisie als gemeenschappelijk venster op de wereld stonden haaks op een doorgedreven zucht naar isolement.'

(Zo schreef Luc Huyse² begin 2013 in *De Standaard*.)

Het woord 'vrijheid' is in deze ontwikkelingen cruciaal. Het lijkt wel een leidraad van de jaren zestig en zeventig. Vrijheid als vrij van morele en religieuze omknelling. Het liet zich bijvoorbeeld duidelijk merken in de vrijetijdsbesteding van mensen. Meer vrijheid, meer keuzemogelijkheden, meer ruimte voor eigen initiatief ... en dus minder groepsgerichte vrijetijdsbesteding, geen dwingend lidmaatschap, minder vrijwilligerswerk waren het lot van veel verenigingen. Het is een anachronisme van de geschiedenis: de verzuilde verenigingen hebben door hun emancipatorisch werk ervoor gezorgd dat ze grotendeels zelf overbodig, of minstens minder belangrijk zijn geworden. Langzaam maar zeker keerden veel mensen zich af, of kozen voor een zwakkere binding met hun originele zuil. Ze bleven er vaak wel deel van uitmaken, uit utilitaire overwegingen, uit gemakzucht of om professionele redenen. Vooral de totaalaanpak van de oude verenigingen voelde beklemmend aan. Wie engageert zich nog een leven lang in een vereniging die rond zoveel thema's werkt?

Het resultaat is het best zichtbaar in de actuele politieke krachtsverhoudingen. De traditionele, op zuilen gebaseerde partijen hebben samen niet meer de helft van de stemmen. De meerderheid van de kiezers stemt voor partijen die niet of toch in minder mate rond de traditionele maatschappelijke breuklijnen en thema's zijn gevormd, partijen die in ieder geval niet meer gebouwd zijn op de grote filosofische stromingen. Zeker de religieuze binding, in casu de christelijke, is sterk verzwakt, bijna verdwenen. Maar ook traditionele aanhangers van de socialisten en liberalen hebben zich grotendeels afgekeerd van hun politieke moeders. Verzuiling verzwakt dus duidelijk op het individuele niveau: de band tussen lid en organisatie wordt losser.

Het individuele lid zal zich dan ook minder dan voorheen geroepen voelen een stem uit te brengen op de netwerkpartij die bij de zuil aanleunt. Dat concluderen Ellen

Quintelier & Marc Hooghe³. Ook Els Witte en Alain Meynen doen dat⁴. Ze stellen vast dat door de tijd heen het aantal trouwe kiezers voor de zuilpartij afneemt, en dat dit bij de jongere generaties sterker het geval is. De langdurige trouw van de kiezers is drastisch verminderd. Ook al blijven kenmerken zoals kerkelijke betrokkenheid en lidmaatschap van een vakbond of een ziekenfonds nog een zeer aanzienlijke rol spelen bij het stemmen voor politieke partijen, toch erodeert die impact stilaan.

Luc Huyse stelt dat de ideologische component van de zuilen grotendeels verdwenen is en hij vraagt zich af of het lidmaatschap van de zuil nog een voorspelbare waarde heeft voor de partijvoorkeur. Alleen de organisatorische netwerken, die net zo goed een kenmerk zijn van de verzuiling, blijven volgens Huyse nog intact. Zuilen zijn dan niet meer dan machtsconglomeraten of politieke concerns, maar ze vertolken niet langer een bepaalde waardeoriëntatie.⁵

Nieuwe thema's

Quintelier en Hooghe stellen dat het ontzuilingsproces ook heeft geleid tot de opkomst van nieuwe sociale bewegingen die ook hun effect op de politiek willen versterken. Nieuwe sociale bewegingen zijn actief op het vlak van vrouwenemancipatie, vrede, gezonde voeding, Noord-Zuidproblematiek, natuurbescherming, zachte mobiliteit enzovoorts, en in de meeste gevallen weigerden zij zich aan te sluiten bij de vroegere verzuilde patronen.⁶

Met deze (nieuwe) thema's zijn we ondertussen ruim vertrouwd. Ze zorgen echter niet voor zo'n stabiele binding in de sociale bewegingen. Ze nemen toe en dan weer af in belang. Wie herinnert zich nog de zo massale opkomst voor de rakettenbetoging uit 1983? Zo'n 400.000 mensen kwamen er hun mening scanderen. Pacifisme, zou dat nog een thema zijn waar veel vrijwilligersgroepen rond actief zijn? Dergelijke bewegingen en verenigingen deinen (helaas) op de golven van 'gebeurtenissen' in de samenleving. De grootste manifestatie was de Witte Mars, gesteund op de witte comités, maar wat blijft daar van over? De vluchtigheid van de postmoderne samenleving werkt dat zeker in de hand. De sociale media zijn een zegen als je het over mobilisatiekracht hebt, maar de thema's ebben sneller weg als ze zijn gekomen. Wat ik maar wil zeggen: verenigingen en bewegingen, actief rond nieuwe thema's, en hun methodes hebben niet de stabiliteit van de oude, verzuilde voorgangers.

Verenigingen en bewegingen, actief rond nieuwe thema's, en hun methodes hebben niet de stabiliteit van de oude, verzuilde voorgangers.

En toch bleven de zuilen overeind.

'Toen gebeurde er iets waarvan de fall-out tot vandaag voelbaar is. De overgrote meerderheid van katholieke, socialistische en liberale organisaties wist te overleven. Ze veranderden geleidelijk van kleur, zoals kameleons dat doen. Vijftig tinten grijs kwamen in de plaats van oranje, rood of blauw. In de band met de achterban gingen markteconomische argumenten een steeds grotere rol spelen. Kwaliteit, een breed aanbod, vrije keuze, privé-initiatief,

*rendement, faam en reputatie, dat was het wat mensen aan de zuil moest binden.*⁷

Luc Huyse verwijst nog niet eens naar het verzuilde verenigingsleven. Het wist te overleven, verzwakt, zichzelf permanent aan het heruitvinden. De 'c' of 'k' verdween uit de naam van bijvoorbeeld Femma, Markant of de 's' verdween zoals bij Curieus. De filosofische binding werd zwakker. In de hoofden van mensen is die vaak zelfs verdwenen.

Nieuwe lagere klasse

De lagere klasse uit de vorige eeuw is geëmancipeerd. De problemen zijn dus opgelost?

Helaas is dat niet zo. Terwijl vele groepen opklommen op de maatschappelijke ladder, is er op een haast onzichtbare wijze een nieuwe lage klasse ontstaan. Onder de brede noemer die 'armoede' is, kan je vandaag zowat 15 procent van onze bevolking situeren. Dat is dus een grote groep. Gekenmerkt door factoren als laaggeschooldheid,

langdurige werkloosheid, of in de hand gewerkt door ziekte, handicap of gezinsproblemen, is er een nieuwe onderlaag gegroeid.

Gekenmerkt door factoren als laaggeschooldheid, langdurige werkloosheid, of in de hand gewerkt door ziekte, handicap of gezinsproblemen, is er een nieuwe onderlaag gegroeid (zowat 15 procent van onze bevolking). De oude verenigingen kunnen de leden ervan maar moeilijk bereiken.

De oude verenigingen kunnen de leden ervan maar moeilijk bereiken, wat logisch is gezien hun geschiedenis. Hun leden voelen zich trouwens maar weinig verwant met die nieuwe groepen. Die zijn cultureel zeer gekleurd. Homogeen zijn die groepen zeker niet. Daarenboven werken de oude filosofische breuklijnen niet meer door in die nieuwe onderlaag.

Ontstaan er dan geen verenigingen of zelforganisaties in de schoot van die groepen zelf?

Jazeker, er zijn tal van etnisch-culturele zelforganisaties opgericht, geëngageerde burgers richten basiseducatie-integratieprojecten en -centra op, bewonersgroepen zijn de drijvende krachten achter buurtwerk en samenlevingsopbouw, personen in armoede richten verenigingen op ... Ik vrees echter dat ze eerder een beperkt publiek bereiken. Een te klein deel van deze groepen? Minder dan de oude verenigingen in hun beste tijd?

Het oude model – een rond vele thema's werkende vereniging – is niet erg compatibel met de samenleving van vandaag. En dus ook voor vele mensen uit die groepen is het geen aantrekkelijke cocon om zich tot een mooie vlinder te ontwikkelen. We zien wel pogingen van de oude zuilen om de nieuwe thema's te recupereren, of sterker, om hun organisaties om te bouwen zodat ze zelf die thema's kunnen incorporeren. Soms met enig succes, maar meestal lukt het hen niet zo goed.

De oude schema's van de overheid

En hoe gaan overheden met de nieuwe bewegingen en groepen om? Waarderend en stimulerend? Of afremmend?

Ik vrees dat de aanpak van de overheid een en ander in negatieve zin activeert. Een eerlijke ondersteuning via bijvoorbeeld subsidies of infrastructuur is soms aanwezig,

maar die is wel zeer beperkt. En de regels die de overheid (lees: de verschillende overheden) oplegt, zijn niet aangepast aan de nieuwe praktijken. De overheid gaat specialistisch en verkokerd te werk. Een voorbeeld: wie subsidie krijgt vanuit de middelen van het cultuurbeleid, kan niet werken rond huiswerkbegeleiding of sport, want dat past niet in het culturele vakje.

Het is in andere sectoren niet anders. Ik herinner me een recent debat. Een van de panelleden – een 42-jarige opvoeder met Marokkaanse roots, maar geboren en getogen in Brussel – deed een aangrijpende tussenkomst over de ellende die zelforganisaties ondervinden om financiële steun te vinden voor de (kleinschalige) initiatieven die zij willen nemen. Veel meer dan we doorgaans vermoeden, wegen de verzuilde krachten nog zwaar door in het subsidiebeleid. Niet gehinderd door enig cynisme raadde hij jongeren aan om een partijkaart te kopen wanneer ze kans willen maken op subsidies. Hij chargeerde, maar het is een structureel probleem *“C’est une culture étatique”*.

Anders geformuleerd: het institutioneel en beleidskader is onvoldoende aangepast aan de realiteit op het terrein – zoals in Vlaanderen de subsidiëring nog te veel geënt is op een landelijk georganiseerd verenigingsleven, terwijl de verstedelijking fors is toegenomen. Organisaties – niet zelden ingebed in het klassiek verzuilde middenveld – met een stevig middenkader zijn honderd keer beter omkaderd om kwaliteitsvolle dossiers te schrijven voor uiteenlopende subsidiekanalen. De voorwaarden en criteria die gehanteerd worden, zijn onvoldoende cultuurneutraal.

De overheid bepleit inburgering en integratie, maar gaat in haar ondersteuningsbeleid zelf allesbehalve integraal te werk.

Een bijkomend element hier is het effect van gebrekkige of dalende financiering. Er zijn saneringen op Vlaams niveau, maar ook bij de lokale besturen. De besparingsmaatregelen die sommige steden doorvoeren geven blijk van een misprijzen van het middenveld. In een aantal gevallen wordt de professionele ondersteuning van buurtwerk, straathoekwerk en dergelijke geschrapt. Je vervangt betaalde krachten niet straffeloos door vrijwilligers. ‘En de dienstverlening blijft gegarandeerd’, zeggen ze. Dat is natuurlijk je reinste onzin. Voor echt jeugdwerk, doordacht integratiewerk, een integraal gezondheidsbeleid zet je geen vrijwilligers in, maar beroepskrachten. Zij hebben er hun job van gemaakt om met kennis van zaken iets wezenlijks te veranderen in de samenleving.

Ik zie een parallel met het debat dat in Nederland woedt over de bezuinigingen in achterstandswijken. Nu de overheid zich om redenen van bezuinigingen terugtrekt uit achterstandswijken (zogenoemde *Vogelaarwijken*) zijn de bewoners aan zet. Samen met de gemeente moeten zij de buurt leefbaarder maken. Het is natuurlijk een illusie te denken dat leken de leemtes kunnen vullen die professionals laten vallen. De overheid spant de burgers voor haar kar.

Terug naar Vlaanderen. Als verenigingen zich rond hun religie formeren – ik bedoel voornamelijk de islam – vallen ze uit de boot. Te vreemd of te afwijkend? Moskeeën en moskeeverenigingen worden met mondjesmaat erkend – gelijken die niet op de katholieke verenigingen ‘van toen’?. Omdat ze niet passen in de postverzuilde samenleving? Het is maar een voorbeeld

De besparingsmaatregelen die sommige steden doorvoeren geven blijk van een misprijzen van het middenveld. ‘De dienstverlening blijft gegarandeerd’, zeggen ze. Maar het is een illusie te denken dat leken de leemtes kunnen vullen die professionals laten vallen. De overheid spant de burgers voor haar kar.

Liever zelf inspraak organiseren

Ik raakte tot nu één dimensie van de verenigingen niet aan, namelijk dat ze ook als spreekbuis, als megafoon functioneren voor hun leden en deelnemers. Ze versterken meningen en standpunten en roepen op om problemen aan te pakken. Bij de verzuilde verenigingen heeft de zwakke binding met hun zuil de wattage van de megafoon ver onder de geluidsnormen geduwd. Eigenlijk is dit een onwaarschijnlijke paradox in een tijd waarin boekenkasten vol worden geschreven over democratie, burgerparticipatie, ...

Merken we niet dat de overheid er alles aan doet om te tonen dat ze wel degelijk haar oor te luisteren legt?

Vreemd genoeg doet ze dat meestal niet bij burgergroepen, bij de mensen zelf. Nee, de overheden op alle niveaus (gemeenten, provincies, de deelstaten...) organi-

Overheden organiseren de participatie steeds meer zelf, met formele adviesorganen die voor niet-betrokkenen overkomen als een kluwen. De burger wordt als individu aangesproken, niet als deel van een groep of van groepen. Versplintering van meningsvorming dus.

seren de participatie steeds meer zelf. Ze zetten een netwerk op van formele adviesorganen dat voor niet-betrokkenen overkomt als een kluwen. Het kan invloed uitoefenen, soms. Maar meestal fungeert het als alibi voor participatie. Daarnaast heeft de overheid de methoden en technieken uit de managementwereld ontdekt, methoden die daar bedoeld zijn om meer te verkopen. Maar de overheden organiseren tal van activiteiten waarbij de bevolking de indruk moet krijgen dat ze wat te vertellen heeft. De waarde van dergelijke initiatieven voor de vormgeving van de samenleving moet nog aangetoond worden. Maar één ding valt hier-

bij sterk op: de burger wordt als individu aangesproken, in het beste geval als 'burger' of als 'consument' van publieke diensten, niet als deel van een groep of van groepen. Versplintering van meningsvorming dus. Maar goed, liever dat dan onderhevig te zijn aan 'drukkingsgroepen' of 'vermolmd adviesraden'. Vergeef me de woordkeuze.

Middenveld inpikken?

In het verlengde van deze beweging doet zich een nog veel schrikbarender fenomeen voor. Maar nog even een bijgedachte. In het verleden heeft de overheid vaak een beroep gedaan op het middenveld voor de uitvoering van bepaalde opdrachten. In een soort gedeelde verantwoordelijkheid. (verplaatst vanuit X) Denk bijvoorbeeld aan de indertijd spontaan gegroeide en op solidariteit gebaseerde mutualiteiten die vandaag bijna alleen nog een uitvoerder zijn van overheidsbeleid, in die zin dat ze terugbetalen uitvoeren van kosten voor je gezondheidszorg.(X)

De nieuwste tendens is de inschakeling van verenigingen en organisaties in het overheidsbeleid, in die zin dat hun subsidiëring wordt gekoppeld aan convenanten, samenwerkings- of beheersovereenkomsten die de overheid meestal eenzijdig vastlegt. Hoewel de uitgangspunten en de werking van grote spelers die grote overheidsbudgetten beheren (bijv. mutualiteiten) lovenswaardig waren, overheerst vandaag veelal een commerciële logica.

De deelorganisaties binnen het ACW kunnen erover meespreken na het ARCO-debacle. In ruil voor centen moeten bepaalde opdrachten worden uitgevoerd. Weg met de gedachte dat verenigingen hun 'ding' moeten doen, en dus zelf bepalen rond welke inhouden ze werken, zonder bemoeienis van de overheid. De mooie traditie in het jeugdwerk en het sociaal-cultureel werk dat de overheid zich niet bemoeit met de inhoudelijke aspecten van de werking, maar financiert op basis van een intrinsieke meerwaarde voor de samenleving, verdwijnt langzaam maar zeker uit beeld.

Een open samenleving met een dito democratie subsidieert organisaties die zich kritisch uitlaten over de overheid waar ze geld van krijgen. Zo hoort het.

De evolutie gaat in een andere richting: veel verenigingen worden niet alleen met dalende subsidies geconfronteerd, maar krijgen een pak verplichtingen opgelegd. Kijk naar de natuur- en milieubeweging, naar de integratiesector enzovoorts. Ze worden utilitair ingezet, in functie van overheidsdoelen. Anders geformuleerd: de overheid wil bepalen hoe het middenveld er moet uitzien en hoe het moet werken.

De mooie traditie in het jeugdwerk en het sociaal-cultureel werk dat de overheid zich niet bemoeit met de inhoudelijke aspecten van de werking, maar financiert op basis van een intrinsieke meerwaarde voor de samenleving, verdwijnt langzaam maar zeker uit beeld.

Het *nec plus ultra* is de inkapseling, of in de overtreffende trap de nationalisering van delen van het middenveld en hun verenigingen. Daarin dreigen bijvoorbeeld de armoedeverenigingen, de participatieorganisaties voor personen met een handicap, en zelfs de samenlevingsopbouw terecht te komen. In het kader van een meer efficiënte armoedebestrijding legt de overheid normen op die op termijn wellicht leiden tot verplichte fusies, opgaan van delen van de werking in de overheid zelf.

Een nog straffer voorbeeld is de reorganisatie van de integratiesector. Die is gegroeid uit de civiele samenleving en ondersteund door overheden. Maar nu nationaliseert de Vlaamse overheid deze sector boudweg. Onder het mom van meer efficiëntie en minder versnippering. De voorbereidingen van de hervorming wordt helemaal bepaald door consultancybedrijven. Of is het een operatie die bedoeld is om een bepaalde visie op integratie en inburgering door te duwen, waarbij kritische pottenkijkers niet gewenst zijn? Kies maar uit. Vreemd genoeg wordt deze evolutie ondersteund door twee traditionele politieke partijen die deel uitmaken van de Vlaamse regering. Maar ja, het gaat hier niet om organisaties uit hun zuil. Mocht dat wel het geval zijn geweest, je had het horen donderen in Brussel.

Het is een bizarre evolutie. De overheid moet afslanken en minder zelf doen, zich concentreren op haar kerntaken, zo lezen we het dagelijks in interviews met invloedrijke politici en verlichte geesten uit zelfverklaarde expertengroepen. En dus privatiseert de overheid deels basisvoorzieningen, zoals spoorwegen of energievoorziening.

De verklaring gaf ik eerder: het gaat om waardegeladen werkterreinen. Daar zit de angel. Sommigen vinden het middenveld effenaf overbodig. Zie ook de kritiek van Bleri Lleshi op de nieuwe kaste van 'diversiteitsmanagers'. Diversiteit is geen klus die je klaart door mensen aan te trekken 'die ermee bezig zijn'. We moeten meer naar mensen zelf luisteren. De vraag is: wie managet wie? Lleshi voegt eraan toe dat de overheid mooie slogans lanceert ('diversiteit is een verrijking') terwijl ze haar werk niet doet.⁸ Zonder middenveld is het alvast makkelijker om te streven naar een homogene samenleving, waar individuen dezelfde waarden en dezelfde cultuur delen. Vreemd genoeg

was de oude verzuiling daar tegengesteld aan. Hoe verlamdend ze vaak was, ze garandeerde verscheidenheid.

Bestrijders van de verzuiling: slecht gezelschap

In Vlaanderen is de verzuiling in belangrijke mate bestreden door de nieuwe sociale bewegingen. Zij ontstonden buiten de zuilen en wilden die onafhankelijke positie

niet kwijt. Immers, voor de dragers van de nieuwe bewegingen was de verzuiling meestal een bron van onheil, van conservatisme, van beslotenheid. Ze hebben alternatieven ontwikkeld, al blijven ze kwetsbaar. Maar ze zijn er, en ze nemen toe. Ik reken me zelf tot iemand van die ruime beweging.

Zonder middenveld is het makkelijker om te streven naar een homogene samenleving, waar individuen dezelfde waarden en dezelfde cultuur delen. Hoe verlamdend de oude verzuiling vaak was, ze garandeerde wel verscheidenheid.

Vreemd genoeg kregen we sinds diezelfde jaren zeventig en tachtig bizar gezelschap. Dat kwam van mensen die een zeer individualistisch mensen maatschappijbeeld huldigen: dat van de individuele burger met zijn maximale vrijheid,

en een vrije markt om welvaart te creëren en meteen alle maatschappelijke problemen op te lossen. Minder staat, meer markt. Het neoliberalisme, een radicale vorm van het liberalisme, zonder of met beperkte sociale correcties, werd geboren.

Bij ons vinden we vooral in de N-VA een hevige aanhanger. De partij heeft zelf geen zuilen, en haar vader, de progressievere Volksunie was al een bestrijder van de excessen van de verzuiling. De koppeling van een neoliberale ideologie aan een verregaand nationalisme zorgt voor bijzonder harde stellingnames.

Laat ons even ingaan op hun visie op het middenveld. Matthias Storme, lid van het partijbestuur schreef in het tijdschrift *Doorbraak* een kenmerkende opiniebijdrage onder de veelzeggende titel *Een rookgordijn rond het middenveld*.⁹ Enkele citaten:

'De scheiding van staat en civil society heeft plaats gemaakt voor een verovering; een belangrijk deel van de taken en bevoegdheden die de overheid terecht of ten onrechte tot zich heeft getrokken, wordt mede uitgeoefend door private organisaties. Die waken er dan vooral over dat er geen nieuwe spelers (concurrenten) op hun markt komen. Alle kritische vragen over dit systeem worden onmiddellijk afgedaan als een aanval op 'het middenveld' en op de vele mensen die zich als 'vrijwilligers' inzetten voor sociale oogmerken. Daarmee wordt een rookgordijn opgetrokken om onder het mom van sociale waarden die verovering te beschermen en tegelijk de echte bedreigingen voor de civil society aan het gezicht te onttrekken.'

En ook nog, en mijns inziens nog belangrijker:

'Het échte 'middenveld' wordt gekortwiekt door het financieel afhankelijk te maken van de overheid en de financiering ervan te koppelen aan allerlei criteria die niet ideologisch neutraal zijn, en door het onderwerpen van private verenigingen aan te veel regelgeving (onder meer te verregaande antidiscriminatieregels).'

Op de website van de partij kan je onder de titel *Middenveld, blijf bij je leest* het volgende lezen:

‘Laat het dan klaar en duidelijk zijn: de N-VA is niet gekant tegen middenveldorganisaties, integendeel. Zij, en in het bijzonder hun vrijwilligers, leveren uitstekend gemeenschapsvormend werk. Dat past helemaal binnen onze Vlaams-nationale visie op de samenleving. Samenlevingsopbouw is ook voor de N-VA van fundamenteel belang. Ziekenzorg, KAJ, KWB, Familiehulp of Okra zijn voorbeelden van positieve maatschappelijke inzet. Zo zien wij de samenleving graag.’

Na deze positieve intro lezen we verder:

‘Veel middenveldorganisaties beschikken over macht die hun eigenlijk niet toekomt. (...) Het probleem is dat zij functioneren als vervangende overheidsorganen. Waarom moeten vakbonden werkloosheidsvergoedingen uitbetalen? Waarom lopen uitkeringen via ziekenfondsen? Waarom kan er niets veranderen op de arbeidsmarkt zonder goedkeuring van de sociale partners? De rolverdeling kan nochtans duidelijk en overzichtelijk zijn. Het lijkt toch een logische (voor mijn part Vlaamse) overheidstaak om uitkeringen uit te betalen.’

Luc Huyse stelt het in zijn reeds aangehaalde opiniestuk duidelijk: het valt te verwachten dat de N-VA, toch een regelrechte vijand van alles wat verzuild is, daarvan in de nabije toekomst een demonstratie zal geven. Kortom, voor de eerste maal in anderhalve eeuw moeten we de samenleving herinrichten zonder de verzuiling als cruciaal hulpstuk.

Met de ‘inkanteling’ van de integratiesector in een overheidsagentschap heeft de N-VA alvast een voorzet gegeven (cf. supra). De andere regeringspartijen gingen niet dwars liggen. Welke vreemde logica hanteerden ze? De SP.A die vanuit haar centralistisch-etatistische ideologie de invloed van particuliere initiatieven die ze zelf niet aanstuurt, liever afbouwt? De CD&V die alleen bekommerd is om de organisaties uit de eigen zuil? De verzuilde welzijnssector daarentegen mocht wel op veel liefde rekenen.

Ruimte maken voor de nieuwe initiatieven

Soms zou een mens heimwee krijgen naar de oude verzuiling. Beschouw de vorige zin als ironie, ik heb helemaal geen heimwee. Maar het is wel zo dat we in de oude tijden van de verzuiling wisten waar we aan toe waren. Voor veel mensen hebben de verzuilde verenigingen een actieve rol gespeeld in hun ontwikkeling. Daarentegen, voor velen die niet (meer) wilden meedraaien in die geoliede machine was de cocon een cel geworden, al was het een ruime en comfortabele. En democraten pur sang, waar ik me toe reken, baalden van de veel te grote invloed van de verzuilde drukkingsgroepen. Die verzuiling afbouwen was een sterke drijfveer van geëngageerde mensen, die de afbouw zagen als een voorwaarde voor een verdere emancipatie van de ‘burgers’.

Een halve eeuw na de opkomst van de eerste nieuwe sociale bewegingen, beken ik dat ik een en ander verkeerd, zeker te optimistisch, heb ingeschat. De verzuiling is

teruggedrongen, maar wat er in de plaats is gekomen, is fragiel en instabiel. Een terugkeer naar de tijd van de oude verenigingen is evenmin wenselijk. Wat kan er dan wel nog? Moeten we pessimistisch zijn?

Nee, er zijn vele positieve ontwikkelingen.

Terwijl de nuance in het politiek debat dikwijls ver zoek is, rijpen de geesten in de samenleving – in bedrijven, in scholen, in verenigingen, in buurten – al dan niet par *la force des choses*. Het issue ‘hoe omgaan met’ wordt oprecht en op een genuanceerde manier op de agenda geplaatst: ‘onze personeelsploeg is te wit’, ‘onze methodes zijn niet aangepast’ ... Na vele jaren van platte stigmatisering, is de trein op verschillende plaatsen wel vertrokken. Alleen is het weinig zichtbaar. Vandaar een stevig pleidooi voor de *grassroots*.

Eenzijds moet ruimte gemaakt worden voor initiatieven die vertrekken vanuit een gedeelde identiteit of een culturele gemeenschap. Anderzijds moeten we inzetten op gedeelde ruimtes, bruggen waar mensen elkaar tegenkomen. Daarvoor moeten we de gekende kaders achter ons laten, en zoeken naar nieuwe hybride vormen. De Zinnekeparade in Brussel en de Reuzenstoet in Borgerhout bewijzen dat cultuur een zeer krachtige hefboom is in deze zoektocht. Als we ons niet kunnen uitdrukken, kunnen we niet communiceren. We moeten plaatsen creëren waar we samen nadenken om de buurt, de stad, de regio, het land te bedenken.

Om verandering mogelijk te maken moeten burgers meer gefaciliteerd worden om zich te kunnen moeien: verder experimenteren met vormen met medebeheer en participatie. Medezeggenschap is nog te zeer georganiseerd volgens oude modellen. Ik duim voor de zoveelste niet-verzuilde nieuwe initiatieven: voedselbanken, sociaal-artistiek werk, buurtsport, burgerjournalistiek, etnisch-culturele werkingen, moskeeverenigingen, repaircafés, buurtcomités, verenigingen tegen armoede, voedselteams enzovoort. Burgers nemen hun lot in eigen handen. Ze vertolken de stem van hun mensen, kritisch en duidelijk.

De samenleving is er alvast klaar voor. Ik kan me niet van de indruk ontdoen dat er buiten de traditionele verenigingen, al heb ik daar geen statische bewijzen voor, veel nieuwe initiatieven ontstaan. En dat er steeds meer mensen betrokken zijn. En dat ook de klassieke verenigingen ernstig bezig zijn met een transformatie. De zuilverbondenheid wordt steeds zwakker, de autonomie groeit. Ze verzetten zich niet tegen de nieuwe ontwikkelingen, die buiten hen om gebeuren. Maar ze proberen een eigen alternatief te ontwikkelen. Het levert hen blijkbaar nieuwe leden en deelnemers op. Van een onderlinge strijd is niet meteen sprake, integendeel beide ontwikkelingen stimuleren elkaar. Dat stemt alvast hoopvol.

Zullen de overheden de trein volgen? Zijn ze bereid een nieuw soort verenigingsleven te stimuleren, of minstens te ondersteunen?

Dat is nog niet zo duidelijk.

Er is ideologische druk, vooral uit neoliberale hoek. De neiging wordt steeds groter om subsidies en dergelijke in te passen in overheidsdoelen. Dat zijn geen positieve evoluties. De bestaande regelgevingen behouden brengt evenmin soelaas. Ze zijn conservatief en conserverend, zowel op Vlaams als op lokaal vlak. Dat stemt ook al niet hoopvol.

Maar we leerden dat we de samenleving niet kunnen conserveren of veranderen bij wet of decreet, als daar geen draagvlak voor bestaat. De evolutie in de samenleving is onomkeerbaar. De overheid zal mee moeten, ook als ze dat niet zo genegen is. De

overheden moeten ondersteuning bieden, niet alleen materieel of in centen maar ook moreel, aan elke vorm van zelforganisatie en verenigingsleven in welke vorm of met welke methode ze ook werken, in werkingen van projectmatige of permanente aard. Er zijn heus genoeg mensen die het heft zelf in handen nemen. Het komt erop aan hen niet te ontmoedigen, maar aan te moedigen, ook al spreken de nieuwe verenigingen de politieke partijen niet naar de mond. Ze zijn autonoom en hebben recht op *freedom of speech*. Dat is een kwaliteit van de democratie. Houden zo. Overheden moeten alvast stoppen met het verkokeren van ondersteuningsmechanismes en het uitrollen van inhoudelijke voorwaarden. Dat geldt op alle overheidsniveaus.

Al ben ik niet helemaal gerust. Het gaat over niet-verzuilde en dus machteloze organisaties. Die zijn makkelijker te negeren. Ze kl ein houden door ze niet te erkennen, is eenvoudig. Dat risico bestaat effectief.

Ik kan niet anders dan een oproep doen aan de politieke partijen, ook de traditionele. Ik mag ervan uitgaan dat zij een neoliberale aanpak van het verenigingsleven niet genegen zijn? Dan kunnen ze niet anders dan vaststellen dat ze in het nieuwe verenigingsleven objectieve bondgenoten vinden, ook al leunt dat niet aan bij hun politieke visie en behoren ze zeker niet tot hun zuil. Daar werken mensen aan hun eigen ontwikkeling, *empowerend*, *emanciperend*, en geven ze vorm aan de samenleving, *bottom-up*.

Bio

Bart Caron (1955) is Vlaams parlementslid en cultuurexpert voor Groen, contrabassist en bestuurder bij verschillende kunsthuisen. Hij was kabinetschef van twee cultuurministers, werkte mee aan Brugge 2002 – Culturele Hoofdstad van Europa, was medewerker van de VVSG en cultuurfunctionaris in Kortrijk.

Eindnoten

1. Luc Huyse, *Over politiek*, Van Halewyck, Leuven, 2003
2. Luc Huyse, *Verzuiling in Vlaanderen. Een in memoriam*, *De Standaard*, 12 januari 2013
3. Ellen Quintelier & Marc Hooghe, *Verenigingen, lidmaatschap en kiesgedrag: is de verzuiling nu helemaal voorbij?* in Kris Deschouwer, Pascal Delwit, Marc Hooghe en Stefaan Walgrave, *De stemmen van het volk, Een analyse van het kiesgedrag in Vlaanderen, en Wallonië op 10 juni 2009*, VUBPress, 2010
4. Els Witte en Alain Meynen, *De geschiedenis van België na 1945*, Standaard Uitgeverij, Antwerpen, 2006
5. Luc Huyse, *De Verzuiling voorbij*, Leuven Kritak, 1987
6. Ellen Quintelier & Marc Hooghe, id.
7. Luc Huyse, *Verzuiling in Vlaanderen. Een in memoriam*, *De Standaard*, 12 januari 2013
8. Lezing door Bleri Lleshi: *Is diversiteit een verrijking?*, 11.12.2013, Vormingplus Kortrijk
9. Matthias Storme, *Een rookgordijn rond het middenveld*, Doorbraak, april 2013